

Теорія ортобіозу Іллі Мечникова: потенціал євроінтеграції національної освіти

*Вікторія Ворожбіт-Горбатюк
Тетяна Собченко,
Світлана Козиренко*

Голодення освітнього процесу в українських закладах вищої освіти відбувається у ситуаціях, ускладнених невизначеністю, стрімких змін форм і підходів до організації, утрудненнями, викликаними провадженням на території України воєнного стану. Ключові аспекти теорії ортобіозу набувають особливо актуального звучання. До того ж, у витоків цієї теорії стояв визначний учений-енциклопедист Ілля Мечников, який народився у батьківському маєтку Іванівка, Куп'янського повіту Харківської губернії. Вивчення, сучасне прочитання висновків і пропозицій ушлявленого земляка, переконані, сприятиме піднесенню української психолого-педагогічної школи контекстно програм формування ресурсних потенцій психолого-педагогічного супроводу осіб вразливих категорій, фаліситації на засадах національної і я-ідентичності студентської молоді, у процесі реалізації завдань Концепції національно-патріотичного виховання, зближення європейської і національної освітньої системи.

Аналіз досліджень, дотичних до обраної проблеми, свідчить про наявність нарративного і змістового базису. Зокрема, теоретичні підвалини нашого дослідження узгоджуються з результатами і висновками наукових розвідок Н. Родіної [10], Л. Абсаямової, В. Ворожбіт-Горбатюк [1]

С. Максименко, С. Болтівець, О. Кокун [6], С. Герасіної С. [2]. Основу дослідження заклали також публікації і узагальнення про теорію ортобіозу: С. Сургової [11], Л. Макарової [5], М. Кузнецова, Л. Зотової [4], Т. Єльчанінової, Т. Жванії [3], Т. Хомуленко [12]. Апріорними стали праці І. Мечникова і О. Мечникової [8, 9], дослідження оптимізму як ключової ознаки ортобіотичного підходу [10].

Попри технологічність і силу інформаційної війни, яка так само загрозлива для світогляду і якості життя кожної особистості у цей складний час, з точки зору своєчасності та соціальної значущості ортобіотичний підхід, започаткований І. Мечниковим — українським ученим, лауреатом Нобелівської премії, — важко переоцінити. Вибір теми обумовлений прагненням вирішення суперечностей між визнанням значення теорії ортобіозу для загального зростання особистості і недостатньою розробкою цього напрямку у національному академічному контексті, зокрема в площині соціальної психології. Вважаємо, що обрана тема розкриває велич української людини, сприятиме аргументованому піднесенню гуманістичного світогляду з опорою на встановлення історичної достовірності розуміння теорії ортобіозу. Таким чином, мету статті сформульовано: окреслити ключові моменти теорії

ортобіозу на прикладі наукового доробку І. Мечникова.

І. Мечникова справедливо вважають представником когорти ембріологів-еволюціоністів, імунологів, мікробіологів. Він є розробником теорії зародкових листків, походження багатоклітинних організмів, відкрив фагоцитоз, є розробником фагоцитарної теорії імунітету. У 1883 р., власне, саме з позицій цих наукових розробок І. Мечников сформував теорію ортобіозу. Бувши видатним ученим-енциклопедистом, лауреатом Нобелівської премії у 1909 р., він по праву належить до європейської наукової еліти як представник наукових спільнот України, Німеччини, Франції.

Дослідження ключових аспектів теорії ортобіозу [1, 11, 12] засвідчує, що саме цю теорію науковець вивчав і обґрунтовував з огляду на власний життєвий досвід, ретельні системні спостереження найближчого оточення, тому в контексті теми нашого дослідження значущим є індивідуальний, особистісний, віковий підходи як системоутворювальні у процесах інтеракції.

Як відомо, методологія у психолого-педагогічних дослідженнях передбачає опори у визначенні теоретичної позиції вивчення конкретного явища, інтерпретування, впливу на досліджуваний феномен біологічних, соціальних та інших чинників [1, 4, 7]. Ілля Мечников безумовно належить до європейської наукової спільноти планетарного значення. Бувши відкритим, емоційним, щирим, проявляючи кращі ментальні риси свого українського походження, учений-енциклопедист теорію ортобіозу систематизував і інтерпретував з позицій життєтворчості своєї, життєпрактик найцінніших людей свого оточення, реального життєвого досвіду академічних авторитетів, однодумців і опонентів. У цьому ми так само бачимо потужний потенціал обраної проблеми. Оскільки сучасна особистість, студентство в Україні зіткнулося з унікально складною багатофакторною життєвою проблемою проживання війни,

проходження кризових станів і збереження смисложиттєвих орієнтирів, які допоможуть кожній молодій людині зберегти здоров'я, гармонізувати цінності життя у мирний час на засадах європейських і національних цінностей-смислів.

Ілля Мечников володів особистісною відкритістю, синтезованою з поміркованістю. Серед виразних якостей, на наш погляд, варто виділити широкий гуманістичний світогляд, оптимістичну життєву позицію, креативне синергетичне мислення. Зі спогадів дружини О. Мечникової [9], І. Мечников мав неабиякий хист до нетворкінгу: умів і системно практикував спілкування в академічних спільнотах, утримував у пам'яті персонально значимі академічні аргументи своїх опонентів, умів підтримати живий інтерес до побутових проблем, демонстрував раціональний альтруїзм у співпраці з колегами-однодумцями.

Аналіз матеріалів з теми дослідження засвідчив, що в теорії ортобіозу І. Мечников викристалізував свої оригінальні філософські, психологічні, педагогічні міркування, висновки, академічну позицію. У цьому ми вбачаємо певний орієнтир опори на віковий підхід в психологічному дослідженні феномену ортобіозу [8, 9]. Учений систематизував і шукав підкріплення своїх висновків, ретельно відпрацьовуючи усі моменти онтогенезу людини, зв'язки родинного кола, географічні, соціально-економічні важелі тощо. Як людина, І. Мечников був чуйним, відкритим та емоційним у спілкуванні. Він володів неабиякою науковою інтуїцією, умів в буденному побачити спонуку для ретельного тривалого наукового природнього експерименту. Цікаво, що сам І. Мечников досить критично був налаштований до себе і своїх персональних досягнень. Однак це не знижувало його оцінку себе як особистості, людини, яка знає собі ціну. Вкрай актуального звучання у контексті теорії ортобіозу у вивченні смисложиттєвих ціннісних орієнтирів сучасної молоді бачимо у формулі комунікативної активності, яку ми сформували на підставі узагальнення

приписів самого ученого, самоаналізу і самокоментування академічних записів. Зокрема це формула: ВС+НКЦЛ=ДР, де ВС — висока самооцінка, НКЦЛ — нерозривна комунікація з цінними людьми, такими, висновки яких для людини мають вирішальне значення для ДР — душевної ранимості.

І. Мечников у своєму родоводі мав пращурів військових офіцерів, мандрівників-дослідників. Дехто з предків ученого мав неабиякий літературний талантизм, мистецьке визнання. Індивідуальним почерком, неповторністю системних аргументацій і міждисциплінарним підходом вирізняється презентована І. Мечниковим теорія ортобіозу. Природньо, адже першим захопленням в дитинстві І. Мечникова стала ботаніка [9]. Першу освіту майбутній лауреат Нобелівської премії здобув у 2-й Харківській гімназії. Період гімназичної освіти припав на 1856 — 1862 рр., коли зі змісту гімназичної освіти зникли застарілі форми навчання, втратила актуальність грецька мова. Замість неї гімназисти опановували природознавство. Захоплення ботанікою, біологією загалом було сильним. Тому для молодого природодослідника Іллі Мечникова було обрано вихователем ад'юнкта Харківського університету Івана Щелкова [9].

Дослідження матеріалів з теми [5, 9, 10] засвідчило, що істотний вплив на становлення світогляду справила книга Бокля *History of Civilization in England* (Історія цивілізації в Англії, 1857 — 1861), з якої майбутній учений почерпнув тезу: базисом прогресу є позитивне знання. У час особистісного зростання Іллі Мечникова саме природодослідництво давало ресурс позитивного знання. Тому у вересні 1862 р. І. Мечников став вільним слухачем природничого факультету Харківського університету [9]. Широкий світогляд, хист до вивчення мов, відкритість і комунікабельність, тонка душевна організація, що виявлялася в ефектних проявах емоцій, відразу зробили студента Іллю Мечникова помітним і для прогресивних викладачів [9]. Підтримуємо позицію дружини

ученого-біографіста у тому, що здійснював переклади Ілля Мечников не просто, він систематизував і коментував узагальнення авторів, тим самим сприяв розвитку конкретної наукової позиції. При цьому він не наполягав на своєму виключному авторстві. Адже головним мотивом його життя були живий інтерес до науки, вивчення довкілля, природня допитливість і відкритість до співпраці.

Також значимим для формування світогляду і переконань І. Мечникова був вплив Гете. Досить критично І. Мечников сприймав учення про моральність І. Канта, вважав, що саме відчуття щастя не може бути мірилом діяльності людини. На доведення пропонував приклади історій відомих науковців, які мобілізували сили і мали серйозні досягнення у моменти найбільшої скрути свого життя. Натомість учений актуалізував потребу самопізнання людиною своїх відчуттів і почуттів, нахилів, природних відмінностей, у тому числі — від світу тварин. Актуальним в контексті проблеми, що досліджується, бачимо ідею І. Мечникова про те, що відчуття обов'язку може бути критеріальною ознакою людяності [9].

Відомо, що усе життя І. Мечников системно вивчав проблеми здоров'я людини, шукав шляхи подолання їх, створення такого ритму життя, який би дозволяв більшості проблем уникнути. Підтримуємо позицію дослідників творчого доробку ученого у тому, що І. Мечников демонстрував приклад класичного силлогізму в науці. На підтвердження пропонуємо кілька тверджень, які носять аксіолого-аксіоматичний характер і не потребують доведення: завчасне старіння часто пов'язане з бактеріальними токсинами [9], ортобіоз — це такий лад і порядок життя, що заснований на науці, зокрема, гігієні. Цей порядок забезпечує людині довге, діяльне, безболісне життя, що дає змогу розвинути і проявити усі її сили. Таке життя дає відчуття насиченості, завершується природньою смертю, яка не викликає страху, може бути навіть

бажаною [9], важливим компонентом ортобіозу є розумне, розважливе ставлення до питання продовження роду, свідоме батьківство [9], формування моральної поведінки через опанування енциклопедичними знаннями, глибоку освіченість, в практиці життєдіяльності людини, без сліпої віри в наукову істину [8].

Учений надавав виключного значення гігієні як основі ортобіозу [8]. Саме поняття гігієни трактував розлого. Наполягав на тому, що гігієна це не лише наука про чистоту тіла і самообслуговування. Він уважав, що гігієна прослідковується і в відносинах з близьким оточенням. Гігієна передбачає уклад життя, коли людина послуговується не раптовим бажанням, потребою, а помірністю в задоволенні усіх потреб, звичок, поведінки і життєдіяльності.

Індивідуальний підхід, який ми визначили в цьому дослідженні базовим, підтверджує і унікальність самої натури ученого. Він по праву може називатися представником планетарної академічної спільноти, адже вільно володів кількома мовами, був систематиком-перекладачем, публікаційною і лекторською активністю сприяв популяризації наукових знань у суспільстві, піднесенню природничих, людинознавчих наук. Працюючи в Харківському університеті, в університеті в Одесі, І. Мечников закликав студентів не змішувати політичні погляди, уподобання і професійні таланти [5]. Він також стояв на позиціях конструктивної моральності, засадничою уважав позицію про те, що наукова і моральна істини перетинаються, але не проникають одна в одну. Цікаво, моральну константу — традиційне ставлення до людей похилого віку — І. Мечников розглядав як умову осмислення невідворотності смерті. Учений наполягав на тому, що головне призначення віку юності і молодості корисні для осмислення і розуміння людиною своїх здібностей. Саме І. Мечников є родоначальником танатології вчення про прояви поступового припинення життєдіяльності організму.

тже, наголосимо, ортобіоз — системне явище, яке може супроводжувати людину упродовж життя. Відповідно до вікових особливостей теорія ортобіозу дає інформаційний і змістовий базис формувати позитивні стосунки з собою, іншими, довкіллям, що апріорно значимо у контексті євроінтеграційних процесів в освіті. Практика життя за теорією ортобіозу передбачає глибинне осмислення значення гігієни, автономії (незалежність, внутрішній контроль поведінки) і поміркованості в усіх проявах життя; спонукає людину до управління середовищем (здатність ефективно використовувати зовнішні ресурси, опора на усвідомлену відповідальність за самопочуття, наприклад, через вживання пробіотиків); цілеспрямованості і насиченості життя, особистісне зростання (енциклопедичність освіти, вивчення історії свого роду, набуття практик рухової активності тощо). Важливою умовою ортобіотичного підходу в психолого-педагогічному дискурсі є самоприйняття, позитивне ставлення до себе, я-ідентифікація з опорою на визнання міри сформованості душевної ранимості, метріопатія (приборкування пристрастей), дослідження мети морального життя за своєю природою.

Тенденції, яким варто приділити увагу у контексті подальшої розробки теми: рефлексивні здібності особистості, їх трансформації у процесі набуття усвідомленої відповідальності з точки зору ортобіозу, свідоме батьківство як феномен соціально-педагогічного в особистості через аналіз особистісних структур, розвиток здатності особистості до активності у духовній сфері.

Література

1. *Ворожбит-Горбатюк В., Абсаямова Л.* Теорія ортобіозу про психологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді // *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія Психологія.*

2022. Вип. 2. С. 56–59. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.2.11>

2. Герасіна С. Теоретичні аспекти життя та здоров'язберігаючої компетенції // Габітус. 2022. Вип. 40. С. 106–109. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.40.16>

3. Єльчанінова Т., Жванія Т., Грянник Д. Features of emotional state of students with different academic motivation // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Психологія", [S.l.], n. 60, p. 94–111, June 2019. Режим доступу: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/2057>.

4. Кузнєцов М. А., Зотова Л. Н. Життєстійкість і образ здоров'я у студентів : монографія. Харків : Діа плюс, 2017. 398 с.

5. Макарова Л. І. І. Мечніков про природу людини: концепція оптимізму // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Київ, 2008. Т. 7, № 15. С. 198–200. Режим доступу: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_51.pdf

6. Максименко С. Д., Болтівець С. І., Кокун О. М. Психологічне обґрунтування заходів пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед сучасної молоді : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 152 с.

7. Малишева Л. Феномени здоров'язбереження молоді в контексті сучасних наукових поглядів // Педагогічний часопис Волині. 2017. № 4. С. 18–23.

8. Мечников І. Етюди про природу людини. (1926). URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21CNR>.

9. Мечникова О. Життя Іллі Ілліча Мечникова (2010). URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/REF0006991>

10. Родіна Н. В., Чернявська Т. П., Кононенко О. І. та ін. Дослідження психології ортобіозу людини : монографія. Київ : Ліра-К, 2021. 234 с.

11. Сургова С. Ю. Ортобіотика як здоров'язберігаюча технологія навчання майбутніх соціальних працівників [Електронний ресурс] // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2018. Вип. 150. С. 127–130. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_150_32

12. Хомуленко Т. Б. Психосоматичний підхід до характеристики змісту оздоровчої психотехнології: базові дефініції // Харківський осінній марафон психотехнологій : матеріали III міжрегіон. наук.-практ. конф. (каталог психотехнологій; тези доп.), Харків, 26 жовт. 2019 р. Харків : Діа плюс, 2019. С. 64–65.

05.01.2023

Відомості про авторів:

Ворожбит-Горбатюк Вікторія Вікторівна — доктор педагогічних наук, професор, спікерка освітньої платформи <https://atoms.ua> ; Україна; e-mail: gorbatykvv@ukr.net; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5138-9226>

Собченко Тетяна Миколаївна — доктор педагогічних наук, доцент, професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна; e-mail: sobchenkotetyana79@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-9213-5556>

Козиренко Світлана Іванівна — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної математики, Харківський національний університет радіоелектроніки; e-mail: kozyrenko.c@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/ID 0000-0003-1952-7593>